

ERDÉLYI MUZEUM

XXI. kötet.

1904.

5. füzet.

Vörösmarty és krónikásaink.

Gyulai Pál a Zalán futásának keletkezéséről szólóban megelégedett azzal a megjegyzéssel, hogy Vörösmarty „költői inspiratiók” között olvasta Anonymust, de hatására nem mutatott rá bővebben; Thuróczyt pedig nem is említette. Pedig Vörösmarty nem csak Anonymust, Thuróczyt is olvasta „költői inspiratiók” között. Talán nem lesz érdektelen, ha bővebben iparkodunk rámutatni arra a hatásra, melyet reá tettek: egy pillantást vethetünk a költő műhelyébe és megfigyelhetjük alkotó tehetségének fejlődését épen a forrongás idejében.

Vörösmarty e két krónikásunkat Schwandtner kiadásában ismerte,¹ ebben a szép és gondos kiadásban, melyhez Bél Mátyás írt előszót. Bizonyosan még Tolnában olvasgatta krónikáikat és hosszú időn át több ízben forgathatta őket, kivált Thuróczyt. *Salamon király* volt az első mű, melyet Thuróczyból vett és 1835-ben írta az utolsót, *Kemény Simont*, mely még erre utal. Egy évtizednél tovább tartott tehát a hatás, melyet krónikásaink reá gyakoroltak.

Hogy ne vonzották volna régi dicsőségünk fényéért epedő lelkét e krónikák, melyek oly naiv hittel és oly megható igaz érzéssel hirdették multunk nagyságát?! Vörösmarty természetesen más szemmel nézte ezeket, mint mi. Eszébe sem jutott, hogy igaz voltukban kételkedjék; de finoman megérezte mégis azt, ami bennük költői és ezt értékesítette is költészetében.

I. Anonymus.

Anonymusnak a *Zalán futása* írásában vette jó hasznát. Eposzának tárgya belőle való, sőt egyes apróbb vonásokat is átvett tőle. Vörösmarty a honfoglalásért vívott küzdelmek közül

¹ *Scriptores rerum Hungaricarum*, Bécs. 1746.

döntő fontosságúvá tette az alpári viadalt. Anonymusból nem tűnik ki, hogy ez annyira fontos lett volna, bár az ő elbeszélése szerint ez az egyetlen harc, melyben maga Árpád személyesen vezette seregét. Épen ez a mozzanat ragadta meg leginkább Vörösmarty képzeletét és ez volt rá nézve a döntő, hogy épen ezt a küzdelmet válaszsza eposza tárgyává. Ez Anonymus hatá-
sában a legfontosabb. E harcra irányította még Vörösmarty figyelmét az is, hogy ezt a küzdelmet beszéli el Anonymus is legbővebben és hogy e diadallal mintegy az ország szíve jutott a honfoglalók kezébe, míg a többivel az ország széleit ejtették hatalmukba.

A *Zalán futása* tárgyát Anonymus a XXXVIII. és XXXIX. fejezetekben beszéli el, de már a XIV-ben is említi Zalának Árpádhoz küldött követségét:

„Végre pedig, midőn mind ezt, ami történt, Szalán vezér megszökött embereitől meghallotta, kezét sem meré emelni, hanem *követeket küldvén bolgár módra, miként ezek szokása, fenyegetőzni kezdett és Árpádot mintegy nevelésből hungvári* vezérül üdvözlé és övéit gúnyból *hungváriaknak* nevezé és mindenképpen kezdett csodálkozni: *kicsodák és honnan jönnek*, hogy ilyeneket tenni merészelnek és meghagyá nekik, hogy rossz tetteiket hozzák helyre és a Budrug folyón semmiképpen ne merjenek átlépni, *nehogy ő a görögök és bolgárok segítségével oda érkezhén, rossz tetteikért a kölcsönt visszaadja és alig bocsásson el valakit, ki hazatérhén, meneküléséről örömhírt vihessen.*“

A XXXVIII. fejezetet azzal kezdi Anonymus, hogy Szalán segítséget kér a görögöktől és bulgároktól. Mikor a segítség megérkezik Títelbe, újra követeket küld Árpádhoz. „Ezek midőn Árpád-vezérhez megérkeztek és Szalán vezér üzenetét elmondták, *Árpád vezér és nemesei megnehezeltvén*“ visszaüzenték, hogy övék a föld a Duna és Tisza között, mert megvették az első követséggel küldött ajándékokon és parancsolják Szalánnak, hogy takarodjon el onnat, hisz úgyis övék ott minden, mint Attila örököséi.“

Vörösmarty e két követséget egybeforrasztja és műve kiinduló pontjává teszi. Hogy milyen művészettel használta föl Anonymus elbeszélését, érdekesen mutatja a bővebb összevetés.

Vörösmarty mindenek előtt Zalánt mutatja be csendes várában tele félelemmel, melyet megokol azzal, hogy elmondja a híreket, melyeket nem „megszökött emberei“, hanem „a rohanó magyarok“ hoznak uruktól. Néhány sorban (I. 47—60.) föltárja

előttünk az egész honfoglalást: Tuhutum harcát gyáva Geloval (An. XXVI., XXVII.), Méni Marót sorsát (An. XXVIII., LI.), Zobor végét (An. XXXV.), Nyitra elfoglalását (An. XXXVII.), Bors vitézkedését (An. XVIII.), a Zagyváig való terjeszkedést, a Szamos, Kőrös és Maros mentén vívott harcokat. Így olvasztja költeményébe Vörösmarty azt, amit Anonymus a XXX. fejezetben beszél el. A szerenesés harcok közben ugyanis „Árpád vezér és nemesei pedig néhány nap mulva tanácsot tartván, követeket küldének Zalán vezérhez, kik mintegy örömhírül jelentsék meg neki Thosu, Zobolsu, nemkülönben Tuhutum győzedelmét és kérjék tőle a Zogea vizéig való földet . . . *Zalán vezér ennek hallatára igen nagy félelembe esett . . .*“ Zalán mintegy magát akarja bátorítani a büszke izenettel, melylyel követeit Árpádhoz küldi. Anonymus szavait ismétli meg a költő:

Menj Ungnak gögös urához,
Nemtelen Árpádhoz s fenyegezd meg, Kladni, nevemben.
Mondd: fejedelmi Zalán Árpádnak küldi parancsát.
Mondd: takarodjék el földemről még ma, ne merje
A csendes folyamok hullámit nyomni hadával,
Mert önnéppemmel, görög és bolgári sereggel
Rajta ütök s leverem végkép, hogy nem marad, aki
Társai romlását hírül vigye Volga vizéhez. (Zal. fut. I. 76—83.)

Megindulnak a követek. Utjok más Anonymusnál, más Vörösmartynál. Mert amaz szerint Árpád még a Bodrog közben volt ekkor, emez szerint pedig már a Zagyva vizénél táborozott. Helyesen hozta közelebb a költő a két ellenfelet egymáshoz, mivel így az eseményeket jobban koncentráltá.

Abból, amit Anonymus a követek beszédjének hatásáról a XXXVIII. fejezetben mond („Árpád vezér és nemesei megneheztelvén“), Vörösmartynál ez a hatalmas kép lett:

Mint fene kölykes oroszánok barlangja, dühödten
Zúg a hős tábor s kelnek csillogva, zörögve
A rohanó csapatok; száz lángszem méri halálra
Alpár embereit; szörnyet hálnának azonnal;
De nincs bántások . . . (Zal. fut. I. 270—74.)

Anonymus elbeszélése szerint Árpád Szalán első küldöttségének „nem kevélyen, hanem alázattal felele . . . mondván: Jóllehet, az én ősapám, a nagyhatalmas Attila király, birta vala e földet, mely a Duna s Tisza között a bolgár határszélég terjed, mely földet most ő bír, mindazonáltal én, nem a görögöktől vagy bolgároktól való féltében, hogy ellenök nem bírnék állani, hanem vezéreték Szalán barátságáért a magam igazából csak egy kis részt kérek barmaid alá . . . (XIV. fej.) Azután vizet kér a Duna vizéből, fűvet Alpár mezejéről és 12 fehér lovat meg egyéb gazdag ajándékot küld Szalánnak. A második követségnek feleltében erre hívatkozik Árpád és kissé erősebben szól a követeknek: „Parancsoljuk azért uratoknak, Szalán vezérnek, hogy földünket elhagyva, takerdjék rögtön a bolgárok földjére, a honnan ősapja a mi ősapánk Attila király halála után kiszállott volt. Ha pedig ezt nem teszi, tudja meg, hogy mi ellene azonnal hadra kelünk.“

Vörösmarty Árpádja sokkal büszkébben felel a követeknek:

A fejedelmi Zalánt Árpád nem kérdezi többé,
Merre mehet s menjen földet foglalni hadával.
A hajdanta diéső Etelenek hős unokája
Merre utat nyithat kardjával, menni fog, és az
Ősi hazát, ha különben nem, megszerzi erővel.
Hogy pedig a görögöt s bolgárt nem rettegi népem,
És hogy vesztünknek Volgánál híre ne lenne,
Bátran előállunk: te azonban menj el uradhoz,
Mondd meg, mint leltél bennünket Zagyva vizénél,
S még tán szólni fogsz, mikoron meghallod eminnen
A zúgó tábort s pusztító fegyvere hangját.

(Zal. fut. I. 217—88.)

Vörösmarty nem tesz említést Árpád ajándékairól, s melőzi egészen a víz és fű kérését, de erősen kiemeli, hogy Árpád Etele hős unokája és ősi jogon követeli a földet, melyért megharcolni kész. Mint eposzírónak kétségtelenül ezt kellett tennie, ha nem akart rontani eseménye nagyszerűségén, — vagy nem tudott valami más módot találni ennek beszövése. A fehér ló mondája így áldozatul esett. Valószínű, hogy Vörösmarty nem is sejtette, hogy Anonymus ősi költészetünk egy darabját mondja el, midőn a víz és fű kérését meg az ajándékokat oly részletesen leírja.

Hallván a követek Árpád büszke szavait, „búcsút véve szomorú képpel sietének Szalán vezérhez“, beszél Anonymus.

Ezt Vörösmarty így mondja :

búsult Alpárnak régi követje,
És a rémítő hírrel reszketve megindult.

(Zal. fut. I. 290—1.)

„Árpád vezér és nemesei pedig a Zogea vizétől megindulva egész seregökkel táborba szállának a Teteuetlen halom mellett a Tiszáig; azután a Tisza partján menve Olpár homokjához érkezének,“ — mondja tovább Anonymus, — Vörösmarty erről nem tesz említést, csak művészien sejteti, midőn a gyülekező hadakat írja le s leírását e felkiáltással végzi :

Jaj neked Alpár! jaj harcban nem bátor uradnak!
Látni fogod komoly arcainak viadalmi haragját.
S fegyveröket, melyet megrontásodra emelnek.

(Zal. fut. I. 321—23.)

Anonymus egy egész fejezetet szentel a harcznak (XXXIX.) Abban a széles előadásban, melyet az eposz természete követelt meg Vörösmartytól, nem sok van e fejezetből, mert az egész is igen kevés lett volna a költőnek. Néhány közös vonásra mégis akadunk.

„És midőn mindkét sereg egymáshoz közel éjtszakázott, — írja Anonymus, — egyik sem mert egész éjjel aludni, hanem lovai-
kat nyergelve kézen tartva virrasztának.“ A költő is azt mondja, hogy az utolsó éjjel a csata előtt virrasztottak, de az esteli áldozat után vígan lakomáztak a magyarok és „jól megelégedvén buzdító harci beszéddel váltogaták egymást, s dal verte az éjnek unalmát.“ (VI. én.)

Anonymus elbeszélése szerint „Árpád vezér pedig, kinek segítője volt a mindenek ura, fegyverbe öltözve rendezvén a sereget, s *könnyhullatva imádván az urat*“, vitézeit olyan beszéddel buzdította, mint valami római vezér. Szavaiban nincs hevület, nincs egyéni semmi. A könnyezést és imádkozást átveszi Vörösmarty is; de nála Árpád nem közvetlenül a csata előtt teszi ezt, hanem a megelőző napon bemutatott áldozat alkalmával, ami mindenesetre nemcsak költőibb, hanem igazibb is. (V. én. 649—52.) Vörösmartynál Árpád nem mond beszédet vitézeihez, hanem az éjtszakai lakozás alkalmával a régi dicsőtettek fölidézése után emlékezteti bajnokait a döntő pillanatra

és egy magasztos himnuszban emeli föl lelkét Istenhez, bátorságot és diadalt esdve. (VI. én. 327—362.)

Végre megkezdődik a harc. Árpád beszédét „hallván vitézei, nagyon megbátorodának, s Lélú Tosu fia, azonnal kürtjébe fúva, s Bulsu, Bogát fia, zászlót emelve a görögök ellen az előcsapatban harcolni megindulának.“ Így beszél el a költő is a harc kezdetét:

És mikoron Bulesú a hímes nemzeti zászlót
Nagy magasan tartván lengő fuvalomnak ereszté,
És Lehel a harsány kürtöt megfűtta, hatalmas
Zengte után az egész tábor robbanva megindult.

(Zal. fut. VII. 70—73.)

A harcvezetel Anonymus röviden végez. Szalánnak és a görögöknek sorsát említi részletesebben. Vörösmarty megfordítja a krónikás sorrendjét, s előbb a görögökkel végez: éppoly eszeveszetten szaladnak nála is a Tiszának, mint Anonymusnál, kinek *portus Graecorum*-a az ő *Görögrév*-e után lett Szabó Károlynál is *görög rév*. Zalán futását utolsónak hagyja, mivel így hathatósabban fejezheti be költeményét. Ebből is kitetszik, mint a többi megfelelő helyekből, hogy a krónikás hatását mindenkor tudatos művészettel használja művében.

A főeseményen kívül Anonymus hatására ismerünk a Borsról szóló epizódban is.

Anonymus elmondja a XXXIV. fejezetben, hogy Zuard és Kadusa átkelvén a Gron vizén, tábort ütve várakoztak Borsnak jövetelére, kit Árpád nagy sereggel segítségükre küldött. Bors megérkezte után elhatározták, hogy a sereg harmadrésze menjen Zoulon erdőbe és az ország határait erősítse meg. „Ekkor közegyetéssel e végre Borsot, Bungér fiát, küldték ki vitézeivel, kik is midőn a Gron folyó mellett lovaglának, egy szarvas előttük megfutamodva a hegyek tetejére hága, melyet Bors nagysebesen úzvén, a hegy tetején agyon nyilaza.“ A hegyen pedig várat építtetett.

Ez elbeszélésben Anonymus az ősi csoda-szarvas mondanak egyik változatát tartotta fenn és burkolta történeti mezbe megfosztva minden költőiségétől. Ez a kis történet megragadta Vörösmartyt és epizódként beszötte költeményébe. Csakhogy

őt meg képzelete ragadta magával és fantasztikus történetet alkotott belőle, melynek az a hibája is megvan, hogy csak nagyon lazán függ össze a főeseménynyel, s inkább allegorikus jelentése van: bűnhődik, aki a harezról megfélemedezik a szerelem csábítása kedvéért, de a csábító is elvész. (Zal. fut. IV. 377–465.)

II. Thuróczy.

Thuróczy *Cronica Hungarorumja* sokkal gazdagabb tartalmú, mint Anonymus krónikája. Nem csoda, ha Vörösmarty is többet merített belőle. A *Zalán futásához* nem használta, mert a honfoglalást Thuróczy igen röviden mondja el a II. rész 3. fejezetében. Legjobban vonzották azok a részek, melyek Salamon királylyal foglalkoznak. A nyugtalan, valóban tragikus sorsú király története legállandóbban foglalkoztatta Vörösmarty képzeletét talán annál az ellentétnél fogva is, mely közte és a legdicőbb magyar lovag, Szent László között volt. Ez ellentétet Vörösmarty sokszor nagy ügyességgel tudta értékesíteni művészetében.

Thuróczy költhette föl a költő figyelmét Kont és társai iránt is, de történetüket oly szűkszavúan adja elő a krónikás, hogy *A bujdosók* cz. drámához igen kevés anyag lett volna. — A Hunyadyak történetéből csak Kemény Simon hősi feláldozása ragadta meg Thuróczyból Vörösmarty képzeletét. A *Czilley és a Hunyadyak* tárgya ugyan megvan Thuróczynál is; de ez a költőnek kiforrott alkotása, melyben Shakespere története után indulva, más csapáson igyekszik haladni. Egyébként is az idegen hatás legfeltűnőbb mindenkor a kezdő költőknél.

E kettőn kívül tehát sorra veszem mindazokat a műveit, melyeken Thuróczy hatása érezhető még pedig keletkezésük rendjében.

1. *Salamon király*. (1821.) E fiatalkori szomorújátékon legszembeötlőbb Thuróczy hatása. Maga a krónikás is szokatlan részletességgel beszéli el Salamon király történetét, mely valóban kész költői tárgy. Az ifjú költő érezi, hogy Salamon sorában van tragikum. Nagy tehetséggel megáldva, úrrá lenni vágy az egész országon, melynek egyharmada jog és törvény

szerint Gézá-t meg Lászlót illeti. Erejének tudata sarkalja a királyt, hogy nagyravágyásának korlátot nem szabva, ha bűn árán is, megszerezze magának a teljes hatalmat. Így sarjadjik ki tragikumja, mely kérlelhetetlenül sodorja a bukásba. A költő azonban nem tud szabadúlni a történeti valóságtól, melyet Thuróczyból megismert. A gaz Vidnek mindenható befolyást enged hősére a helyett, hogy jelleméből fejlesztené a cselekvényt. A történet Salamonját állítja elének, ki báb Vidnek kezében. A drámaíró-t e nagy botlásra a krónikás csábítja, kitől nem mer eltérni. Így műve párbeszédés történetté lett dráma helyett.

Ezt a történetet Thuróczy a II. rész 51. és 52. fejezeteiben beszéli el. E két fejezet teszi a dráma tárgyát. A költő úgyszólván csak Bátor és Jolanka szerelmi epizódját, meg Sorvatagnak Shakesperere emlékeztető jelenetét toldja hozzá. Egyekben egy nyomon halad a történet nála is, Thuróczynál is.

Szembe állítom a dráma cselekvényét a krónikás elbeszélésével, hogy jobban megfigyelhessük a hatást.

Vörösmarty.

(I. felv.)

A Nándornál aratott győzelem után Salamon anyja és neje társaságában van, és megalázottnak érzi magát, mivel a görög *vezér* nem neki hódolt, hanem Gézának, ki az összes foglyokat elbocsátotta. Vid csalárdul szítja Salamon elégedetlenségét és nyíltan kimondja

Két kardot nem bír egy hüvely soha
Te, s a fejedelmek meg nem álltok így.

Vid czélját a költő egy monológban láttatja velünk.

Géza és László fejedelmi udvarában csakhamar híre terjed Vid áskálódásainak és készülnek Salamon támadására. László kül-

Thuróczy.

(51. fejj.)

Nándorfehérvár bevétele után a görög *császár* követeket küldött Geysához, hogy békét kérjenek. Geysa az összes foglyokat elbocsátotta. Vid, *hogy Geysa részét magának kaparintsa*, szítja a király indulatát „és e közmondással csavarta el a királyt: *miként két éles kard nem férhet meg egyazon hüvelyben, úgy ti sem tudhattok egyazon országban együtt uralkodni.*“

(52. fejj.)

„László pedig bátyja tanácsára

földre megy, hogy lengyelt és oroszot hívjon segítségül.

Oroszországba ment, hogy barátjainál segítséget keressen.

(II. felv.)

László csüggedten tér vissza a külföldről; nem kapott segítséget. Dezső győri püspök tanácsára ráállanak, hogy egy szigetben Salamonnal találkozzanak és kibéküljenek.

Salamont Ernyeinek sikerül rávennie a találkozásra. Egy szigeten össze is jönnek a király meg a fejedelmek *sok kísérel*vel és kibékülnek. Salamon a béke kezeseiül Videt és Ernyeit adja Gézának. A fejedelmek kezeseit nem említi a költő.

Vid, mint kezes, hűtlenségre esábitja Szónokot, Bikást és Petrudot, Géza híveit. Midőn ezt László megtudja, visszaküldi a kezeseket.

Esztergom mellett egy szigeten találkoznak Salamon és a *vezér nyolcz-nyolcz* emberrel és kibékülnek. Salamon kezesei Vid és Ernyi, Geysáé a nagyvárad püspök és a „haszontalan Vatha.”

Gejsa és Salamon Szt.-Márton napjától Szt.-György napig kölcsönösen hazaküldik a kezeseket.

A III. felvonásban a költő az események előadásában eltér Thuróczytól. Az egyszerű elbeszélést kiszélesíti és mozgalmassabbá iparkodik tenni. Valóságban Thuróczy elbeszélése nem eléggé pontos itt, s nem lehetetlen, hogy két eseményt rántott össze egyé. Szerinte Vid Szegszárdon rá akarja venni Salamont, hogy Geysát, *qui venatur in Ingwan*, éjjel lepjék meg, fogják el és vakítsák meg. Salamon reggelig gondolkozott. *Vullerinus* (a jegyzet szerint *Willermus*) apát tervüket megtudta, s követet és levelet küldött Geysának, de ez nem hitt a követnek, különben is Petrud, Zounuk és Bykás, az árulók, lebeszéltek a menekülésről. Salamon reggel beleegyezett Vid tervébe, s ekkor maga az apát ment, katonaruhát öltve, Geysához. A fejedelem vezérei pedig követet küldtek a királyhoz azzal, hogy ha megtartja őket méltóságukban, a harezban átpártolnak hozzá. Salamon esküvel kötelezte magát erre. Geysa pedig a királylyal szembeszállt *in Kemey*.

Vörösmarty forrásától eltérve ketté választja ez eseményt. Külön adja elő, mint akarja Vid az *ingoványban* vadászó Gézát álarcosokkal meglepni, s mint akadályozza ezt meg Bátor Opos. Vid ekkor azt a tervet főzi ki, hogy Gézát Váradon titkon támadják meg. Salamon beleegyezik; de *Vilhelm* apát levélben értesíti Gézát. Géza megkapja a hírt, s vezéreit hadat gyűjteni küldi. Ezek ekkor teszik nyilvánvalóvá, hogy árulók akarnak lenni.

A IV. és V. felvonásban ismét hívebben ragaszkodik a költő a krónikáshoz.

(IV. felv.)

A *kemei* síkon áll Géza táborával. Vezéreivel beszélgetve aggodódik s halasztani akarja az ütközetet László visszatértéig; de azok ráveszik, hogy álljon esatát.

Az ütközet megtörténik. Szonok, Bikás és Petrud három esapattal támadnak Salamonra, de csak színből, mert voltaképpen a megbeszélt jellel, főlemelt pajzsokkal, tudtul adják, hogy készek az árulásra. Salamon katonái azonban hevesen rájuk támadnak, s ők szégyenülten esnek el.

Géza meghátrál.

„Geysa vezerei pedig Petrud és Bykás az ütközetben Salamonhoz pártoltak, a mint megígérték . . . Az árulók pedig futás közben felemelték pajzsaikat, a mint megbeszélték . . . A király seregei azonban nem ismervén az árulás jelét, rájuk támadnak és levágják őket úgy, hogy csak igen kevesen kerültek ki az árulók közül a halált.”

„Csaknem minden katonáját elveszítvén, a vezér elállt a harcztól.”

(V. felv.)

Mogyoród tájékán találkozik Géza a hazatérő Lászlóval és fölveszik a harcot a királylyal. Mielőtt az ütközetre kerülne a sor, Salamon haboz s békére hajlik. Ezt a költő ügyesen megokolja: László büszke szavakkal veti szemére álnokságát és hírül

hozzák anyja halálát. Vid azonban résen van és így biztatja a harezra :

Harezolj meg, és ne hallgass senkire,
Ez a esavargó rongyos *morva had*
Egy vármegyével sem mérkezhetik.
Mosonyt indítom én csak ellene.

S első utolsó lábíg verve lesz.

Erneyei sírva jön. Salamon így fogadja :

De Erneyei nem biztat engemet ?
Köny esillog arcán, bánat ül szívében ?
Mit értsek ebből ? úgy látszik, te csak
Külső alakban kisérsz, s benned az
Elpártolók tanácsa fog helyet,
S hűséged ellenséggennél bolyong ?

Erneyei hivatkozik állandó hűségére a király iránt s így folytatja :

De midőn az ellenségre fent vasat
Testvérek ellen hallok esöngeni,
Nem tilthatod meg forró könnyemet

Megindúl a harez. Videt megöli Erneyei, kivel Bátor küzd, míg nem egy gaz orozva megöli.

Salamon Géza serege ellen küzd, őt akarja letiporni minden áron ; de Bátor czímert cserél vele és László is odasiet, hogy megküzdjön Salamonnal, de ez megretten és elfut.

A habozó Salamont Vid így biztatja : „Ne kételkedjünk tehát, hogy őket egy szempillantás alatt elnyeljük, a *cseh* csapatot pedig minden pereputtyostul én magam a *bácsiakkal* az időelőtt való halál veszedelmével elsöpröm.“

„Erney pedig mindég a béke szeretője lévén, midőn ezt hallotta, sírt. Midőn Salamon sírni látta, így szólt : Erney gróf, úgy látszik te hű vagy a vezérhez, nálam csak színeskedésből maradsz.“

„Erre Erney így felelt : Nem uram ; de nem akarnám, hogy testvéreiddel megharezolj és katonáink kölesönösen kaszabolják egymást, fiú az atyját, atya a fiát.“

Videt a csehök ölik meg.

„László vezér pedig czímert cserélt Geysa vezérrel azon szándékkal, hogy Salamon vakmerőbben támadjon arra a csapatra, melyben Geysa czímerét látja, azt gondolván, hogy az a sereg az, melyet a minap legyőzött.“
„Azért is a király, midőn László seregéhez ért, megismervén őt, megijedt tőle és remegve parancsolta zászlótartójának, hogy térítse seregeit Geysa vezér seregeire.“

Megemlítem még a két elbeszélés közt azt a különbséget is, hogy Bátor Opos Vörösmartynál Géza híve, Thuróczynál Salamoné, meg hogy a költő szerint a király anyja meghal a mogyoródi harez előtt, a krónikás szerint pedig él és a veszített

csata után szemrehányással fogadja menekülő fiát, ki ezért meg akarja ütni, de neje megfogja a kezét.

2. *Cserhalom.* (1825.) Ez az oly nagy elragadtatással fogadott egy énekes eposz a szekerczecsapással rettenetes László dicsőségét zengi. Mint hős és lovag áll előttünk az ifjú hős, ki bátyjával, Gézával, meg Salamon királylyal szétveri a pusztító kúnokat. A romantikus történetet egészében megtalálta Vörösmarty Thúróczyban, ki a II. rész 49. fejezetében írta meg.

Mindketten a kúnok pusztításainak elmondásával kezdik az elbeszélést, csak hogy a költő itt mindjárt említést tesz Etelkáról is, ami egyes költői gondolat.

Thuróczy annak rendje és módja szerint elmondja, hogy a kúnok egy hegyre telepedtek. A király és a vezérek közepükben ütöttek táborn, s másnapra készültek a harcra. Vörösmarty is azt mondja, hogy „hegyen ül felhőként népe Ozulnak“, de közbeszövi ismét azt a gyönyörűen megírt jelenetet, mely Etelka sorsával ismertet meg.

A csata megkezdődik. Osul — Thuróczyként — a hegytetőre vonul, mert ezt legbiztosabbnak tartja, s csak a nyilazók szállnak lejjebb. Vörösmarty szerint ő maga is félig alájött. Érdekesebb ennél, mint követi a költő a krónikást a harcok elmondásában. „Salamon király pedig, — beszéli Thuróczy, — rettenthetetlen bátorságától elkapatva, csapatával a legmeredekebb sziklán fölszállva csapott a pogányokra, kik a nyilaknak legsűrűbb záporát öntötték reá.“

Lázás drámaisággal mondja el Salamonról Vörösmarty is ugyanezt és szembeállítja Árboczczal, Etelka rablójával, ki azonban meghátrál.

„Geysa vezér pedig, amint mindég előrelátó volt, könnyebb úton kerül föl a hegyre.“ A krónikás e vonását átveszi a költő is:

Géza tovább lekerül, népét kimélni óhajtván.
Hosszú de biztos útát választ a hegyre . . .

Lászlóról azt mondja Thuróczy, hogy „a pogányok legvitézesebbjei közül az első támadásra megölt négyet és ötödikük sulyosan megsebezte, bár ő maga is ott öletett meg.“ Ezt is

átveszi Vörösmarty, de kiszínezi a maga ragyogó képzeletével: négy dandárnak négy hadnagyát egymás után öli meg László, míg végre magával Ozullal kerül szembe, ki őt megsebzí, de maga is elvész.

Most következik László lovag kalandja: Etelka megmenetése. Annak a gazdag mondai anyagnak, mely szent László dicső alakja köré fűződik, egyik legszebb része a magyar leánynak megszabadítása a rabló kún vitéztől. A nép képzelete alkotta kedvelt hősről, ki a királynak, a hősnak, a loagnak, a szentnek mintaképe volt. A templomokban himnuszokat énekeltek róla, a regősök költeményeket zengtek tetteiről. A templomok falait is az ő történetével festették tele és legtöbbször éppen a leánymentés jelenetével. Thuróczy is kedvvel mondja el ez eseményt, melynek még az ő előadásában is megvan költői zamatja. Nyomaveszett ősköltészetünknek egy darabja ez.

Thuróczy így beszéli el:

„Látott végre Szent-László egy pogányt, aki lovának hátán egy szép magyar leányt hurezolt; Szent-László vezér tehát azt gondolva, hogy az a váradi püspök leánya, bár meg volt sebesülve, mégis igen gyorsan üldözőbe vette lován, melyet *Szög*-nek nevezett. Midőn pedig nem érthette be annyira, hogy lándzsájával ledöfje, mivel sem lova gyorsabban nem futott, sem azé egy kissé sem maradt hátra, de mintegy emberkarnyi távolság volt lándzsája és a kún háta között, kiáltott tehát Szt.-László vezér a leánynak és mondta: Szép húgom, ragadd meg övénel fogva a kúnt és dobd magaddal együtt a földre. Ezt meg is tette. És midőn Szt.-László vezér közel járt hozzá lándzsájával és a földre esettet meg akarta ölni, nagyon kérte őt a leány, ne ölje meg, hanem bocsássa el. Erre jól jegyzik meg, hogy nincs hűség a leányokban, mivel gyalázatos szerelemmel meg akarta őt menteni. A szent vezér pedig sokáig harczolva vele, megölte őt; de az a leány nem volt a püspök lánya.“

Az eseménynek ez előadásából a földolgon kívül nem vett át semmit a költő. Nála László utóleri Árboczozt és ádáz harcban megöli; a lányka megköszöni megmentője hőstettét és elkéri tőle a holttestet, hogy eltemesse és vígan tér meg atyjához. Vörösmartynál újra költeménnyé lett, amit Thuróczy történetté gyúrt át.

Az ütközet helyéről Thuróczy ezt mondja: Est enim

ascensus gravissimus montis illius, qui ab incolis vocatur *Kyrieleis*.¹) A *Cserhalom* nevet Bonfini históriájában találjuk (Dec. II. lib. III.: Montem accolae *Cserhelem* appellant, quia sylvarum quasi domus esse videretur,) s innen lett közönségessé. Vörösmarty is valószínűen tőle vette, mert sem Fessler, sem Virág (Magyar Századok, I.¹ 116.) nem említi.

3. *András és Béla* (1825.) E költeménynek tárgyát Thuróczy a II. rész 44. fejezetében mondja el. Az ő elbeszélése egészen részletező; míg a költő balladái rövidezséggel adja elő az eseményt. A krónikás elbeszéléséből immár öntudatosan alkot a művész. Átv teszi a földolgot; a mellékéseket bátran mellőzi, vagy megváltoztatja. Thuróczy szerint András 5 éves korában megkoronáztatta Salamont és csak azután jutott eszébe, hogy biztosítsa is számára a trónt. Vörösmarty előbbre teszi az eseményt. Salamon még polyából mosolyog atyjára, kit épen atyai érzése ragad arra, hogy Béla ellen törjön. Így a költő András sötét elhatározásának indító okát élesebben kiemeli és lélektani szempontból jobban megérteti.

Thuróczy elbeszélése szerint Miklós ajtónálló kihallgatta a király tervét és a belépő Bélának megsugta. A költő e részletet elhagyja: Béla szabadon választja a kardot e büszke szavakkal:

„Kard ada hölgyet, hírt; a kard megvíja, ha szükség,
A koronát.

Krónikás elbeszélés helyett művésziesen kivitt lélektani rajzot adott így a költő költeményében.

4. *A bűvár Kund* (1829.) Vörösmarty Thuróczy II. 43. olvasta azt a kis eseményt, melyet e költeményben feldolgozott:

„Az említett király ugyanis hajóhaddal jön Pozsony várának ostromlására. Akkor a táborban lévő magyarok találtak egy *Zothmund* nevű embert, a ki igen jártas volt a bűvárokodásban. Ezt az éjtszaka csendességében a császár hajóihoz küldötték, ki a víz alatt az összes hajókat megfurta, melyek rögtön megteltek vízzel.

¹ Fessler (Die Geschichten der Ungern und ihres Landsassen I, 449.) *Kérlés*-nek nevezi a helyet, míg Kőváry (Erdély földje ritkaságai. 234.) azt mondja, hogy „nevét a templáriusok ide épített, ma már nem létező kolostortól vehette; minek neve *Kyrie Eleyson* volt.“

Igy megtört a németek hatalma és erejüktől megfosztva visszatakarodtak övéikhez“.

Ezt az eseményt, — melyet a krónikásokat híven követő Fessler nem említ, — már 1823-ban feldolgozta Vörösmarty, kinek képzeletét erősen megragadta a belőle kisugárzó nemzeti dicsőség. E költeményének czíme: *Zolmund*, — krónikás vers, melyet a költő párbeszédekkel igyekezett élénkké tenni. *A bűvár Kund* e költeményének átdolgozása. Tárnya ugyanaz, de kidolgozása valódi balladaszerű: nincs benne semmi fölös, csak a költő hazafias érzése nyer benne talán a kelleténél nagyobb tért néhány szónokias kitörés kíséretében.

5. *Salamon* (1832). Az ifjú gyarló drámai kísérlete után még egy költeményt szentel a költő Salamon emlékezetének. Nem a dicsőségért és hatalomért folytatott ádáz küzdelmet zengi meg benne; hanem a dicsőségért és hatalomért vívott harcokban megtört, kimerült, szinte züllésnek indult nagy tehetség elégikus végét, mely oly fönséges harmóniává olvad a lélek magasztos kibékülésében. A költemény első felében még az indulat ragadja Salamont; átok kel ajkán hazája ellen és bosszúlihegve fut, — hogy új erőt gyűjtsön. Talál is új erőt, de nem a szenvedélyben, hanem a lemondásban; talál is békét, de nem a hatalom fényében, hanem lelke mélyén; talál is boldogságot, de nem az átkozódásban, hanem a hazája nagyságáért való imádkozásban. A két ellentétes lélekállapot művészi rajza teszi kiválóná e költeményt.

Ennek megírására is Thuróczy adta az első ihletet a költőnek. A krónikás a II. rész 56. fejezetében beszéli el Salamon végét. A nyughatatlan király rabló kúnecapattal Bulgáriába és Görögországba tört, s mikor pórúljárt, néhányad magával menekülni igyekezett. Egy sűrű erdőhöz érve elhagyta társait és egyedül ment a sűrűségbe. A jámbor krónikás így folytatja:

„Megtörve ugyanis amnyi balszerencse közt, megszállta őt a megtérés lelke. A balszerencse nem tette őt ádázabbá, sem pedig az Isten legigazságosabb keze ellen szabadosan harcolóvá: de érezve az irgalmasan sujtoló Isten kezét, felnyögött elkövetett tetteire való visszaemlékezésben. És a mennyire az igazságos emberi vélemény szerint gondolni lehet, megtört szívvel és elégtételadásra készen bánkódott bűnein“.

6. *Kemény Simon* (1835.) E költői elbeszélés tárgyát Thuróczy krónikája IV. részének 37. fejezetében találta meg Vörösmarty.

Thuróczy elbeszéli, hogy a nagy csapattal betörő Mezeth béggel Hunyady, a ki kevés csapattal Gyulafehérvárt van, nem szállhat szembe. Mikor azonban a törökök visszatérőben Gyulafehérvár alá érkeznek, a püspökkel együtt rájuk csap. Azonban hátrálni kényszerül; az ütközetben maga a püspök is elesik. Mezeth bég azonban tudja, hogy Hunyady nem hagyja őket békén tovább vonulni, azért azt határozza, hogy legbátrabb katonájt küldi rá, hogy megöljék. Egy kém megviszi e szándék hírét Hunyadynak, aki fegyvert és lovat cserélt a hozzá nagyon hasonlatos Kemény Simonnal. Az ütközet megtörténik. A törökök mind Keményre zúdúlnak, meg is ölik; de Hunyady győz, s Mezeth bég fiával együtt a harcmezőn marad.

Ez elbeszéléssel teljesen egyezik a költő előadása. Az előzményeket ugyancsak négy sorba foglalja össze, de a többi annál részletesebben mondja el, főként szélesen rajzolja az ütközetet, míg Mezeth bég szándékát drámai elevenségű képből adja elő. Magához az eseményhez még két képet rajzol a költő, melyek egyikében Kemény családi boldogságát, másikában temetését tárja elénk. Képzelete itt sem elégedett meg a krónikás elbeszélésével; megtoldotta, alakította, hogy mint kerek egész állítsa elénk. Vörösmarty alkotó művész volt, a ki a nyers anyagba életet lehelt. A költő szemével olvasta krónikáinkat, a hazafi lelkével válogatta belőlük azokat a tárgyakat, melyekből ősi dicsőségünk fénye ragyog elénk.

DR. KISS ERNŐ.